Голові спеціалізованої вченої ради Д 26.007.01
Національної академії внутрішніх справ
доктору юридичних наук, професору,
академіку НАПрН України
Костицькому М. В.

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора Меленка Сергія Гавриловича на дисертацію Павлишина Олега Володимировича «Семіотика права як методологічна парадигма новітнього філософсько-правового дискурсу», подану до захисту в спеціалізовану вчену раду Д 26.007.01 Національної академії внутрішніх справ на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права

Актуальність теми дослідження. Правова реальність як система, пронизана численними соціальними й культурними зв'язками може вивчатися з позицій різних філософських і філософсько-правових підходів. Складність цієї системи обумовлює потребу у зверненні до теоретичних здобутків різних наук, активному використанні різних міждисциплінарних підходів (зокрема семіотичного) у філософсько-правових пошуках, які спрямовані не лише на формування теоретичних засад інтегративного праворозуміння, спроможного розв'язати проблеми сучасної правової теорії, а й на визначення напрямів удосконалення правової діяльності, оптимізації правозастосування, підвищення ефективності юридичної кваліфікації та діяльності системи правоохоронних органів загалом, реформування правової освіти в умовах масштабних соціально-політичних перетворень, посттоталітарної трансформації права та влади в українському суспільстві.

Вочевидь, саме поліметодологічність і плюралізм є характерними рисами сучасної філософсько-правової науки, а тому семіотико-правовий підхід до розгляду правових феноменів може розглядатися як такий, що

ВРСДЗ НАВС
Вх. № 303
"24" 01 2019 р.
кількість аркушів:
осн. док. 14 додаток —

сприяє розвиткові української філософії права в новітній період. Вихідним положенням цього підходу є визнання права у якості багатовимірної знакової системи, у якій існують зв'язки між елементами одного рівня, міжрівневі зв'язки, а також зв'язки знаків з об'єктами духовної, соціальної та матеріальної дійсності, які вони позначають. Його суттєвою методологічною перевагою є те, що право в контексті семіотичного підходу може розглядатися як форма суспільної свідомості, ціннісна й нормативна система, регулятор суспільних відносин, практика організації людського життя. Знаковий характер права дає змогу застосувати досягнення семіотики для аналізу правових феноменів, а отже, ґрунтовніше пізнати право та виявити інші грані цього системного об'єкта, з'ясувати його витоки, проаналізувати крізь призму семіотичного підходу головні світоглядно-ідейні джерела українського права, якими є антична філософія, християнська етика та римське право. Саме це свідчить про актуальність дисертаційної роботи О. В. Павлишина, яка є одним із перших в Україні фундаментальних досліджень семіотики права не лише як теоретико-методологічної парадигми сучасної філософії права, але й самостійної галузі знань, яка переживає період свого становлення.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації належним чином обґрунтовані, про що свідчить аналіз тексту дисертації, автореферату та змісту публікацій автора. Обґрунтованість положень, сформульованих у дисертації, підтверджується також критичним аналізом літературних джерел філософського, методологічного, юридичного характеру, в яких розглядаються різні аспекти досліджуваної проблематики, в тому числі зарубіжної літератури. Автор тактовно і аргументовано порівнює позиції різних науковців, критично оцінює положення окремих публікацій, таким чином, веде науковий диспут на сторінках власної дисертації.

Високий рівень обґрунтованості та достовірності положень і висновків автора досягнуто також за рахунок використання О. В. Павлишиним низки методологічних підходів, основними з яких стали семіотичний, семіотико-правовий, когнітивний і синергетичний, що насамперед стали в нагоді під час розгляду соціокультурної реальності як упорядкованого розмаїття знаків, усіх її складових і зв'язків між ними, аналізу різних знакових елементів і форм відображення правового буття з урахуванням синтаксичного, семантичного, прагматичного, еволюційного, морфетичного, синтагматичного та інших аспектів, вивчення взаємодії семіотики, логіки, психології та інших дисциплін у процесі дослідження механізмів правового мислення, ролі правових знакових конструкцій для пізнання правової реальності та сприйняття соціального буття загалом, а також процесів самоорганізації правових явищ, виражених у правових знаках і правових знакових конструкціях.

Активно використовувались у роботі системний, структурний і функціональний підходи – насамперед у межах розгляду структури та функцій правового знака, структури правової реальності як знакової системи, знакової структури правових феноменів, визначення функцій і міждисциплінарних зв'язків семіотики права в системі юридичних знань, структури ідеї права й місця ідей свободи, рівності, справедливості, блага, солідарності, миру та порядку в системі її елементів, напрямів реформування правової системи України в умовах трансформації права на пострадянському просторі.

Також автор у дисертаційному дослідженні ефективно використав порівняльний і порівняльно-правовий, діалектичний, герменевтичний, феноменологічний, історичний, синхронічний і діахронічний, формально-юридичний та інші методи. Постановка наукової проблеми, визначення об'єкта, предмета, мети і завдань наукового пошуку має чіткий і зрозумілий вигляд, а також відповідає загальним вимогам до такого роду робіт.

Достовірність і новизна наукових положень, які виносяться на захист. Достовірність дисертаційних положень підтверджується досягненням загальної мети наукового пошуку, яка полягає в окресленні теоретико-методологічних засад семіотики права як парадигми філософсько-правового пізнання, вивченні можливостей використання семіотичного підходу до аналізу елементного складу правової реальності задля визначення напрямів реформування правової системи України та пріоритетних шляхів удосконалення правової діяльності.

Відзначимо окремо логічний та послідовний виклад матеріалу, підпорядкованість структури роботи розв'язанню головних проблем дисертаційного дослідження, що дозволяє прослідкувати хід думки автора та повною мірою сприйняти пропоновані висновки.

До найбільш вагомих положень дисертанта, що характеризують новизну роботи, слід віднести наступні:

вперше:

– обґрунтовано, що семіотика права є теорією, у якій право розглядається як засіб зберігання, обробки та передавання семіотичної інформації в суспільстві, галуззю міждисциплінарних досліджень права як знакової системи, специфічною знаковою організацією правової дійсності, а також методологічною парадигмою новітнього філософсько-правового дискурсу, який тяжіє до інтегративного праворозуміння;

– розкрито структуру семіотики права та виділено в її складі правовий синтаксис, правову семантику та правову прагматику, визначено її основні функції (світоглядну, методологічну, символічно-відображальну, праксеологічну, прогностичну), окреслено систему міждисциплінарних зв'язків семіотики права як галузі знань;

– встановлено, що єдність структурно-функціональної організації всіх форм суспільної свідомості (права, політики, моралі, релігії) є вихідним методологічним принципом семіотики права;

– у контексті семіотико-правового підходу охарактеризовано знаково-символічні особливості організації основних рівнів правової реальності (ідеї права, закону та правового життя) і правової системи (правової культури, правосвідомості, правореалізації, зокрема правозастосовчої діяльності);

– доведено, що ідея миру є складовою ідеї права як знакової конструкції;

– продемонстровано координацію семіотико-правових досліджень запитами правової праксеології на прикладі проблеми оптимізації правової діяльності;

удосконалено:

– визначення поняття правового знака (матеріального предмета, що слугує представником іншого предмета, властивості або відношення та використовується для отримання, зберігання, переробки й передавання інформації, яка має правовий характер), а також правової знакової конструкції (стійкого та змістовно цілісного поєднання правових знаків, яке має самостійне правове значення), опис їх структури та видів;

– категоріальний апарат філософсько-правових досліджень, зокрема запропоновано дефініції нових понять «політико-правова реальність», «політико-правовий універсум», «політико-правова міфологія» та уточнено визначення понять «правова реальність», «правове буття», «правовий універсум» і «правова система» у їх співвідношенні;

– характеристику семіотико-правових аспектів правосвідомості, правової культури, правової освіти, правоутворення, правового регулювання, безпосередніх форм реалізації норм права, правозастосування;

– обґрунтування солідаризму як ідейно-доктринальної основи суспільних перетворень і трансформації права в Україні;

– окреслення праксеологічного характеру семіотико-правових досліджень;

– формулювання векторів підвищення ефективності та напрямів оптимізації правової діяльності;

дістало подальший розвиток:

– розроблення теоретико-методологічних засад семіотичних досліджень правового буття та семіотичної методології в сучасному філософсько-правовому дискурсі;

– висвітлення специфіки взаємодії права та влади в умовах трансформації права в посттоталітарному суспільстві;

– визначення основних проблем реформування правової системи України та шляхів підвищення ефективності правотворчої, правозастосовчої та правоохоронної діяльності як знакових елементів правової реальності в контексті реалізації світоглядних передумов забезпечення національної безпеки.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів. Слід відзначити високе теоретичне значення отриманих результатів, яке полягає в тому, що вони можуть бути використані у науково-дослідній роботі, адже сформульовані та викладені положення, узагальнення, висновки й рекомендації утворюють основу для подальших наукових розробок у галузі методології правознавства, мають загальнотеоретичне значення для розвитку сучасної філософії права, галузевих і спеціальних юридичних дисциплін, стимулюють становлення семіотики права як самостійної науки (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 12 березня 2018 р.). Також викладені в дисертації положення використовуються в освітньому процесі під час підготовки навчальних і навчально-методичних посібників із філософії права, теорії держави та права, соціології права, а також під час викладання відповідних навчальних дисциплін у вищих навчальних закладах (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 16 березня 2018 р.).

Практичне значення основних результатів дисертаційного дослідження є не менш важливим, що позитивно вирізняє його з-поміж багатьох інших робіт з філософії права. Так, висновки і пропозиції автора можуть бути використані у правотворчості (у процесі формулювання засад правової політики та реформування правової системи України, під час розробки нових нормативно-правових актів з метою вдосконалення чинного законодавства, що підтверджено довідкою Інституту законодавства Верховної Ради України від 05 червня 2018 р. № 22/266-1-15), у правозастосуванні (для підвищення ефективності та оптимізації діяльності суб'єктів застосування норм права, що підтверджує акт Апеляційного суду Полтавської області), а також у правоохоронній діяльності (для покращання взаємодії органів і структурних підрозділів Національної поліції, а також удосконалення науково-методичного забезпечення функціонування правоохоронної системи України, що підтверджують акти впровадження Департаменту карного розшуку Національної поліції України та Головного слідчого управління Національної поліції України від 17 грудня 2018 р.).

Оцінка змісту дисертації та автореферату. Дисертація О. В. Павлишина належно та чітко структурована. Її структура, визначена метою та завданнями роботи, містить наступні елементи: вступ, п'ять розділів, які включають 22 підрозділи та завершуються висновками до кожного з них, загальні висновки, список використаних джерел, який містить 925 найменувань, та додатки.

У вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено її зв'язок з науковими планами та програмами, мету, задачі, об'єкт і предмет, методи дослідження, наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, подано відомості про апробацію результатів дисертації.

У першому розділі дисертації розглянуто теоретико-методологічні передумови становлення семіотико-правових досліджень. Обґрунтовано, що розмаїття семіотико-правових ідей, які вважаються оригінальними

досягненнями мислителів пізніших епох, зокрема, щодо природи й сутності знаку та наявності чітких паралелей між універсальною знаковою організацією людського буття та символічною реальністю політико-правових явищ, бере початок у античній і середньовічній філософській спадщині. Встановлено, що семіотика в епоху Відродження та на початку Нового часу існувала як частина логіки, а семіотика права – як частина філософії права, водночас у XX ст. вона формує власну академічну традицію.

Доведено, що на сьогодні семіотика – це самостійна наука, яка вивчає знаки та знакові системи як засоби зберігання, передавання та переробки інформації у світі в цілому, людському мисленні та суспільстві, також цей термін використовується для позначення певних знакових систем (семіотика культури, семіотика мистецтва, семіотика права тощо). Обґрунтовано, що сучасні семіотичні дослідження носять прагматичний характер, та доведено, що східноєвропейська семіотична традиція концентрується на культурологічних і мистецтвознавчих аспектах дослідження знакових систем. Продемонстровано евристичний потенціал семіотичного підходу для досліджень соціокультурного простору та недостатність розробки конститутивних засад семіотики права.

У другому розділі наукової праці розглянуто та визначено поняття, структуру, систему міжпредметних зв'язків, методологічні принципи та категоріальний інструментарій семіотики права. Зокрема, доведено, що семіотика права – це особлива галузь міждисциплінарних досліджень права, основною метою яких є аналіз його знакової системної та структурної організації, а також сутності, властивостей, відношень та закономірностей функціонування правових знаків. Виокремлено інтерпретацію семіотики права як раціональної методологічної парадигми дослідження права, яка продовжує та розвиває намагання об'єктивно описати знакові структури, в які організована правова реальність. Визначено, що семіотика права розуміється також як знакова теорія, у якій право розглядається як засіб

зберігання, обробки та передавання інформації в суспільстві, або теорія, яка розглядає природу та логіку права з точки зору знаковості як ключової його характеристики; специфічна знакова організація правової дійсності, тобто визначення і розуміння права як знакової системи.

Визначено, що правовим знаком є матеріальний предмет, який чуттєво сприймається і виступає в якості представника (репрезентанта) іншого предмету, властивості або відношення та використовується для отримання, зберігання, переробки та передавання правової інформації, а правова знакова конструкція – це інтегральне поєднання правових знаків, яке має самостійне правове значення. Доведено, що єдність структурно-функціональної організації всіх форм суспільної свідомості є вихідним методологічним принципом семіотики права.

У третьому розділі дисертаційного дослідження через призму семіотико-правового підходу розкрито співвідношення ключових понять, які характеризують всесвіт правового буття, окреслено структуру правової реальності як знакової системи. Визначено, що в юридичній науці сьогодні потрібні широкі понятійні побудови (комплекси), які дозволяють здійснювати гнучкі та адекватні наукові операції, досягати високих рівнів узагальнення, абстракції, а саме такий потенціал мають категорії правової реальності, правового універсуму, правового буття та правової системи, дано дефініції відповідних понять. Доведено, що право можна розглядати як знакову систему, в якій існує множина різноманітних знакових конструкцій, тобто стійких конфігурацій груп понять, які використовуються в теоретичній науці та юридичній практиці. Обґрунтовується, що основними знаковими елементами ідеї права є свобода, справедливість, рівність, всезагальне благо, порядок, солідарність і мир, а також в контексті семіотичного підходу послідовно проаналізовано складові правової системи.

Обґрунтовано, що правосвідомість взаємопов'язана та взаємодіє з іншими формами суспільної свідомості – насамперед із мораллю та

політикою, відображає правове буття та соціально-економічні закономірності існування суспільства, рівень його розвитку, зумовлює поведінку правових суб'єктів, об'єднує уявлення, судження, почуття, емоції, які характеризують ставлення соціальних суб'єктів до дійсного та уявного права, впливає на позитивне право і водночас істотно залежить від нього. Висвітлена роль правової норми як базового елемента правової реальності та сполучної ділянки між знаковими конструкціями ідеї права (духовних принципів та ідеалів) та знаково-символічною організацією соціальної дійсності, трансформованої правом (унормованих суспільних практик). Висвітлено семіотичні аспекти правотворчості, безпосередніх форм правореалізації (дотримання, виконання, використання) та правозастосування.

У четвертому розділі наукової праці досліджено актуальні проблеми реформування правової системи України в умовах посттоталітарної трансформації права та влади. Визначено, що солідаризм як ідейно-доктринальний базис динамічних суспільних перетворень та основа правової реформи є оптимальним для сучасної України, водночас, активне реформування всієї системи соціально-політичних інституцій потребує також нормативно-правового, організаційного, фінансово-економічного забезпечення та супроводження. Обґрунтовано, що в сучасних умовах право повинно виконувати функцію захисту й охорони загальнонаціональних інтересів, бути тим інструментом, що дозволяв би підтримувати певний баланс між різними політичними та економічними ідеологіями задля державного блага, забезпечувати реальний розподіл влади між різними її гілками, не знижуючи ефективності функціонування державних інституцій, стримувати транснаціональний «швидкий» капітал, протистояти загрозам національної безпеки, сприяти комунікації між суспільством і владою тощо. Правотворчість покликана встановлювати внутрішні «запобіжники» у механізмі правового регулювання, які б не дозволяли перетворювати силу владних повноважень закону на інструмент політичних маніпуляцій.

Визначено основні світоглядні загрози безпеці держави та передумови їх подолання.

У п'ятому розділі дисертації обґрунтовано, що розширення сфери застосування досягнень семіотики права як методологічної парадигми філософсько-правового пізнання відбувається завдяки координації семіотичних досліджень правовою праксеологією, окреслено основні напрямки практично орієнтованих семіотико-правових досліджень. Розглянуто знаково-символічні елементи системи управління на основі детального вивчення процесу прийняття управлінських рішень у сфері права в контексті семіотичного підходу, методів і стратегій обрання оптимального правового рішення загалом, а також розроблено перспективні напрями вдосконалення процесу обґрунтування та прийняття правових рішень у межах головних форм правової діяльності. За допомогою семіотико-правового аналізу узагальнено проблемні ланки законодавчого, правозастосовчого, правоосвітнього процесу та роботи правоохоронних органів, а також визначено напрями вдосконалення правової діяльності.

У останній частині дисертації, якими є висновки, узагальнено найбільш значимі для висвітлення мети дисертаційного дослідження результативні положення. Автореферат ідентичний змісту основних положень дисертації, яка відповідає спеціальності 12.00.12 – філософія права.

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих наукових працях. Результати дослідження повною мірою відображені в 2 монографіях, 29 наукових фахових виданнях, зміст і характер яких відповідають вимогам, встановленим МОН України, а також 25 виступах дисертанта з доповідями основних положень дисертації на науково-теоретичних і науково-практичних конференціях, що загалом свідчить про достатній рівень апробації. Крім того, 21 публікація додатково відображає наукові результати дисертації (зокрема, статті в інших наукових журналах, збірниках і енциклопедичних виданнях).

Основні положення та висновки, викладені в дисертаційному дослідженні та згаданих публікаціях, є результатом власного наукового пошуку автора. Отже, аналіз дисертації дає підставу констатувати, що вона є самостійним, цілісним і завершеним дослідженням актуального для філософії права напряму наукового пошуку – семіотики права як методологічної парадигми новітнього філософсько-правового дискурсу.

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. У дисертаційному дослідженні викладено низку нових положень, висновків і рекомендацій, які мають концептуальний характер і важливе теоретичне та практичне значення, однак при цьому робота містить окремі дискусійні або не досить аргументовані положення, що потребують додаткового роз'яснення здобувачем. Зокрема, зауважимо наступне:

1) спираючись на традицію виділення у структурі правової реальності певних рівнів, таких як семіотика ідеї права (правових принципів) – дослідження знакової організації на рівні правових принципів, ідей та ідеалів як вираження природно-правових першооснов, відображених у правосвідомості; семіотика закону (норм права) – аналіз зв'язків і закономірностей функціонування знаків, які мають формально-нормативний вираз у тексті закону, та семіотика правового життя (правових відносин) – вивчення специфіки знакових форм правового життя у процесі соціальної взаємодії, автор послідовно їх розглядає. Водночас Павлишин О. В. у власному дослідженні приділив недостатньо уваги дослідженню головних світоглядно-ідейних джерел українського права, якими є антична філософія, християнська етика та римське право, тоді як дуже корисно було б проаналізувати згадані джерела через призму семіотичного підходу більш детально в окремих розділах дисертаційної роботи, яка б від цього лише виграла;

2) також практично поза увагою автора залишився розгляд Європейського права, а також процесів євроінтеграції України, які є

надзвичайно важливими для сучасного українського суспільства. Недостатньо розкритий потенціал семіотико-правового підходу для порівняльно-правових досліджень, тоді як для правової компаративістики семіотика права вочевидь може дати низку перспективних результатів;

3) одне з ключових, на наш погляд, тверджень автора, що семіотичний підхід до аналізу правового буття має інтегративне значення в силу того, що дозволяє уникнути традиційного протиставлення природного і позитивного права (с. 116 дисертації), має бути детальніше обґрунтовано в роботі з огляду на його надзвичайно важливе значення для філософії права на сучасному етапі її розвитку;

4) аналогічне зауваження (щодо необхідності більш детального обґрунтування) виникає і щодо особливостей семіотико-правового підходу в порівнянні з структуралістським, адже головним у дисертації є твердження про те, що семіотика права є однією з методологій філософсько-правових досліджень, оскільки дає змогу розкрити властивості та ознаки правової реальності, які залишаються недостатньо розробленими в силу того, що не потрапляють в поле зору альтернативних підходів, а також раціональною методологічною парадигмою дослідження права, що об'єктивно описує знакові структури, в які організована правова реальність (с. 315 дисертації);

5) справедливим є твердження автора про те, що існують три основні аспекти семіотики права – комунікативний, структурний і соціальний, водночас, ці аспекти не знайшли послідовного висвітлення в роботі, а лише фрагментарно були розкриті в окремих розділах дисертації. Те ж саме стосується положення про те, що в структурі семіотики права (як і загальної семіотики) можна виділити: 1) синтактику права, яка досліджує відношення між правовими знаками (правовий синтаксис); 2) семантику права, яка досліджує відношення між знаками та правовими явищами, які вони позначають (правову семантику); 3) прагматику права, яка досліджує

відношення людини-суб'єкта права до правових знаків, які вона використовує (правову прагматику) (с. 101, 156 дисертації).

Підсумовуючи викладене, слід відзначити, що вказані зауваження радше підкреслюють актуальність, багатогранність, новизну роботи та масштабність проблематики, яка розглядається в дисертації, а також можуть слугувати орієнтирами для подальшого наукового пошуку автора та не впливають на позитивне враження від виконаного дисертаційного дослідження.

ЗАГАЛЬНИЙ ВИСНОВОК

Дисертація Павлишина Олега Володимировича на тему: «Семіотика права як методологічна парадигма новітнього філософсько-правового дискурсу», подана на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права, відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року, а її автор Павлишин Олег Володимирович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права.

Офіційний опонент:
завідувач кафедри Європейського права
та порівняльного правознавства
Чернівецького національного
університету імені Юрія Федьковича
доктор юридичних наук, професор **Меленко С. Г.**

Підпис Меленка С.Г. засвідчую
Начальник відділу кадрів Чернівецького
національного університету
імені Юрія Федьковича
"24" 01 2019 р.